

МОДЕЛЬ «ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛІЗМУ» В НІМЕЧЧИНІ 1880-Х – 1890-Х РР. ТА РОЛЬ ОТТО ФОН БІСМАРКА В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ РЕФОРМ

Віта   *Анатоліївна*   *Андрєєва*
<https://orcid.org/0000-0002-6357-3063>

*ВНЗ «Університет економіки та права
«КРОК»*   *Україна;*   *кандидат
економічних наук, доцент*

Дарія   *Андріївна*   *Андрєєва*
*ВНЗ «Університет економіки та права
«КРОК»* *Україна; студентка*

У ХІХ ст. у німецькій економічній думці сформувалася система різносторонніх поглядів щодо напрямів господарського розвитку країни, серед яких чільне місце займали ідеї представників німецької історичної школи, які обґрунтовували важливість економічного націоналізму для побудови сильної держави.

Вагомий внесок у дослідження особливостей еволюції моделі «Державного соціалізму» та господарського розвитку Німеччини у ХІХ–ХХ ст. зробили українські вчені, серед яких Н. Супрун [1], Т. Сливка [2], С. Троян [3], В. Фещенко [4] та інші. Історичне впровадження німецької моделі господарювання практично завжди здійснювалося на засадах економічного націоналізму та суспільного порядку, що визначає особливість та унікальність даної моделі, а також обумовлює необхідність її подальшого різноаспектного вивчення з точки зору можливості отримання цінного практичного досвіду.

Внутрішня політика Бісмарка носила доволі поліцейський характер, підтвердженням чого є систематичне проведення державних кампаній під гаслами «ворог народу» та «загроза національній державі». Найперше, такими «ворогами народу» Бісмарк проголосив соціал-демократів, ієзуїтів та представників католицької церкви.

З одного боку, метою політики було подолання сепаратистських настроїв, підпорядкування церкви інтересам держави та централізації пруської влади в Німеччині. Проте основною причиною, «ретельно прихованою», історики називають прагнення влади відвернути увагу громадян від проблем,

пов'язаних з грюндерством на початку 1870-х рр., таких як корупція, хабарництво та масові спекуляції.

Ще однією «загрозою національній державі» з точки зору Бісмарка був робітничий рух та соціал-демократична партія, яка захищала інтереси народу. Проти них влада застосовувала обмеження свободи друку соціалістичних видань, заборону зібрань, об'єднань та асоціацій, конфіскацію грошових коштів членів партії, політичні переслідування, ув'язнення, заслання тощо.

Про ефективність реалізації політико-економічної доктрини Бісмарка свідчить стрімка промислова індустріалізація та технічна модернізація господарства Німеччини. Хоча промисловий переворот розпочався в країні із запізненням, проте їй вдалося використати значний досвід передових індустріальних держав – Англії та Франції. Випереджаючими темпами розвивалися галузі важкої індустрії (металургійна, гірничодобувна, залізородна, сталеливарна, хімічна, машинобудівна, суднобудівна). Утворилися потужні промислові гіганти, такі як завод Круппа та Штумма. Модернізація армії та значна підтримка військової сфери з боку уряду через державні замовлення та виробниче субсидування, зумовили позитивну динаміку будівельної сфери. Значні зрушення спостерігалися й у сфері легкої промисловості. Зокрема, стрімко нарощувалося виробництво одягу в Берліні, Штеттині, Ерфурті, Франкфурті-на-Майні тощо.

У той же час, з початку 1870-х рр. політика економічного лібералізму, реалізована через дешеве кредитування підприємців (за рахунок 5-млрд. французьких контрибуцій), стимулювання притоку інвестицій, податкову підтримку та сприятливе митне регулювання, запустила процес масового неупорядкованого створення низки акціонерних товариств, страхових та транспортних компаній, банків, торгових контор, виставкових центрів тощо, який увійшов в історію під назвою грюндерства [5].

Процес формування капіталістичної економіки в Німеччині позитивно вплинув і на сільське господарство: поширення набуло селянське землеволодіння, розвинувся вільний ринок землі, з'явилися ознаки товаризації аграрного виробництва. Тим не менше, темпи розвитку сільського господарства порівняно з промисловістю суттєво уповільнилися. Якщо промислове виробництво з 1870 по 1913 рр. зросло у п'ять разів, то сільськогосподарське – лише у два рази [6].

Економічна криза 1873 р., яка охопила практично усі галузі німецької промисловості, поклала кінець «грюндерській гарячці». Відбулося масове банкрутство підприємств, більше чверті промислових робітників залишилися

без роботи, прибутки підприємств скоротилися у декілька разів. Навіть такі відомі вугледобувні, сталеливарні компанії, як «Хердер ферайн», «Хібернія», «Фенікс», «Бохум ферайн», «Вестфаліше уніон», паровозобудівний завод магната Борзига, внаслідок падіння попиту на їхню продукцію, припинили виплату дивідендів на роки.

Загалом, наслідками реалізації політикоєкономічної доктрини Бісмарка стало завершення промислової революції в Німеччині, швидка індустріалізація, концентрація, технічна модернізація та спеціалізація виробництва, підвищення продуктивності праці, утвердження національних виробників на внутрішньому ринку, посилення експортних позицій країни, розвиток ринкової інфраструктури тощо. Економічна політика «залізного» канцлера дала поштовх до промислового поступу Німеччини, який продовжився за так званих «золотих років процвітання».

Суттєву роль у теоретичному обґрунтуванні німецької моделі соціального страхування відіграв німецький учений і радник Отто фон Бісмарка Адольф Вагнер, за участі котрого відбувалося формування системи соціального страхування. Він переконував, що державні фінанси неминуче пов'язані з прибутками й добробутом громадян, їхньою купівельною спроможністю, тому необхідно підтримувати певний баланс між цими складниками.

За законом 1884 р. про страхування від нещасних випадків, запроваджувалася компенсація при тимчасовій непрацездатності внаслідок нещасного випадку на виробництві. За втрати повної недієздатності працівнику оплачувалися медичні витрати в розмірі 2/3 від заробітної платні. Усі виплати здійснював роботодавець

Закони другої половини 1880-х рр. регулювали також використання жіночої праці. Більша частина працюючих жінок були незаміжніми та вдовами, заміжні зазвичай доглядали за дітьми. Найчастіше жінки працювали в текстильній промисловості, у виробництві одягу (50% усіх працюючих жінок), харчовій (22,1%), хімічній (16,2%), паперовій (32,6%) галузях. Загальна тенденція – збільшення частки найманих робітниць. Визначено перелік виробництв, на яких заборонялося працювати жінкам, встановлено допомогу при народженні дитини і трьохтижневу відпустку.

Отже, досвід соціального реформування цінний з огляду на усталення політичної стабільності в країні, створення механізму врегулювання найбільш гострих конфліктів.

Соціальна політика, започаткована Отто фон Бісмарком, свідчила про набуття досвіду консенсусних технологій задля вирішення робітничого питання. Формування моделі соціального страхування як основи соціальної політики пройшло тривалу еволюцію від добровільного страхування на кошти самих робітників до обов'язкового соціального страхування на основі відносного консенсусу провідних суспільних сил: політичної влади, робітників і роботодавців. У майбутньому соціальний складник став одним із основних напрямів внутрішньополітичного курсу, а імідж держави характеризували виходячи з рівня життя й достатку німецьких громадян.

Список літератури

1. Супрун Н. А. Ресурси та механізми повоєнного відновлення Західної Німеччини (1945–1962 рр.). Історія народного господарства та економічної думки України. - 2022. - № 55. - С. 39–62.
2. Сливка Т. О. Німецькі концерни: повоєнне відродження та роль у відбудові економіки. Історія народного господарства та економічної думки України. 2022. - № 55. - С. 63–76
3. Троян С.С. Імперія Отто фон Бісмарка: причини і початок німецької колоніальної політики (1871–1885 рр.). Зовнішні справи. 2020. № 5–6. С. 31–35.
4. Феценко В. М. Ідеї німецької історичної школи в обґрунтуванні ринкової трансформації господарства українською економічною думкою (остання третина ХІХ – початок ХХ ст.). Історія народного господарства та економічної думки України. 2013. № 46. С. 9–21.
5. Логінов М. М., Лавриненко В. М. Інституційне забезпечення функціонування воєнного господарства Німеччини у роки Першої світової війни // Історія народного господарства та економічної думки України. -2017. - № 50. - С. 78–93.
6. Саліхова О. Б. Промислове лідерство Німеччини: погляд на роль держави в історико-економічному аспекті // Історія народного господарства та економічної думки України. - 2020. - № 53. - С. 189–221.